

Марія Янишин

Аспірантка, Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського

e-mail: mjanyshyn@gmail.com | orcid.org/0000-0001-8278-0888

Mariia Yanyshyn

Postgraduate student, Ukrainian National Tchaikovsky
Academy of Music

Марія Шимановська та Шори генеалогічні особливості роду як джерело цілісної реконструкції творчої біографії мисткині

Maria Szymanowska and Shor Genealogical Characteristics as a Source of Holistic Reconstruction of the Artist's Creative Biography

Анотація. Вперше розглянуто генеалогічний аспект творчої біографії польської піаністки та композиторки Марії Шимановської. Через звернення до історії родини Шорів проаналізовано передумови формування світобачення мисткині, міру спадковості її світоглядних настанов та виміри ідентичності артистки. Вивчення та співставлення польських, українських та гебрійських джерел (праць П. Мачейка, І. Єзерської, А. Верніцької та ін.) дозволило виокремити лінію родинної історії Шорів з історії розвитку руху франкізму та поєднати її із творчою біографією мисткині. Важлива роль Шорів у становленні та поширенні франкізму та родинний авторитет серед членів секти передбачав відповідальність за збереження, дотримання та наслідування настанов франкізму й мав безпосередній вплив на життєві й кар'єрні рішення Марії Шимановської.

Ключові слова: генеалогія Марії Шимановської, франкізм, історія родини Шорів, виміри ідентичності.

Постановка проблеми. У наявних біографічних довідках щодо Марії Шимановської зазначається, що вона була «праонурою відомого рабина, магіда та франкіста Еліші Шора» [8]. Саме через біографічні довідки енциклопедичного характеру найчастіше стається перший досвід знайомства із особистістю, тож усвідомлення постаті М. Шимановської крізь родинний контекст засвідчує важливість осягнення та розуміння її генеалогії для вибудовування творчої біографії мисткині. Родинна лінія не становить сталого сюжету у роботах, спрямованих на вивчення життєтворчості композиторки — науково-популярних біографіях, спеціальних наукових розвідках тощо. Тож належність Марії Шимановської до родинної гілки Шорів та, як наслідок, до руху франкізму, залишається фактом, який потребує більш ретельного вивчення та обмірковування.

Серед доступних оригінальних джерел доби (листів, мемуарів, преси) відсутні документи, що засвідчували би національне, релігійне або політичне самовизначення Марії Шимановської. Таким чином, до питання ідентичностей композиторки слід підходити з неабиякою обережністю.

Певні життєві та кар'єрні рішення мисткині виглядають непослідовними з огляду на історико-політичну ситуацію: з одного боку, вона долучилася до створення

музики для польської патріотичної збірки Юліана Немцевіча «Śpiewy historyczne», активно спілкувалася із представниками товариства філолатів¹, близько приятелювала з Адамом Міцкевичем, з іншого — мала титул Першої піаністки Їх Величностей Імператриць від Олександра I, викладала при російському імператорському дворі, входила до кола найбільш високооплачуваних музикантів Санкт-Петербурга. Тобто мисткиня підтримувала польських патріотів та водночас була обдарована ласкою російського імператорського двору. Це видається суперечливим, якщо розглядати Шимановську як представницю типового польського аристократичного роду. Проте що як розглядати її як франкістку?

Відомо, що саме кінець XVIII — початок XIX століття позначився процесом формування націй. Впливовий дослідник питання національної ідентичності Ентоні Сміт стверджує, що для Східної Європи цей період став етапом етнічного самовизначення,

¹ Філолати — таємне патріотичне та просвітницьке об'єднання студентів Віленського університету, що діяло у 1817–1823 роках, члени якого згодом стали видатними поетами, науковцями, громадськими діячами (А. Міцкевич, Ф. Малевський, Ю. Єжовський).

яке спонукало окремі етнічні спільноти постати націями [10]. Складність розуміння національного самовизначення Марії Шимановської полягає у протиріччях щодо її етнічної, релігійної та національної належностей, адже вона була польською єврейкою, народженою під час занепаду Речі Посполитої та періоду розділів цієї держави поміж іншими, її предки походили з Поділля, регіону позначеного поліетнічним та полірелігійним забарвленням, окрім того вони сповідували специфічне релігійне вчення. Беззаперечною у цьому контексті виглядає теза Ярослава Грицака щодо особливої енергії, властивій периферіям Речі Посполитої, які дослідник називає «зонами підвищеної креативності» саме через поліетнічний та мультикультурний характер [3, с. 104]. У такому контексті надзвичайна обдарованість Марії Шимановської та ширше — членів її роду — цілком підтверджує таку думку, адже відомими представниками, зокрема, польської культури ставали саме «кресав'яки» — Адам Міцкевич, Чеслав Мілош, Юліуш Словацький та ін. [3, с. 104].

Сьогодні Марію Шимановську вважають видатною польською композиторкою. У статті здійснено спробу відновити виміри ідентичності мисткині через дослідження генеалогічних аспектів її походження, а також з огляду на контексти, властиві часу її життя.

Мета статті. Звернення до історії родини Шорів, вивчення їхньої культурно-мистецької, релігійної, та суспільно-політичної діяльності допоможе розкрити важливі передумови формування світобачення мисткині, з'ясувати міру спадковості її світоглядних настанов, що впливали на життєтворчість, висунути гіпотези щодо ймовірних національної та релігійної ідентичностей Марії Шимановської, зрозуміти специфіку її політичної позиції. Всі наведені фактори є важливим етапом на шляху до створення цілісної реконструкції творчої біографії артистки, що нині відсутня у європейському гуманітарному просторі.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що рідня мисткині належала до єврейської спільноти українського походження, яка мешкала на нинішньому українському Поділлі. Мариня (так називали композиторку вдома), як і її предки за батьківською лінією, входила до закритої напівхристиянської містичної секти франкістів — євреїв, що прийняли католицизм, проте зберігали низку єврейських звичаїв та підтримували традицію шлюбів всередині власної спільноти [1].

Прадідусь Марії Шимановської Еліша Шор та дідусь Шломо Шор за батьківською лінією (після хрещення Лукас Францішек Воловський) — найбільш відомі представники родини. Їхня історія не проводиться як самостійна лінія у працях відомих дослідників франкізму — Я. Доктора (J. Doctor), Х. Левіна (H. Levine), П. Мачейка. Утім, аналіз та співставлення фактів їхніх біографій, що представлені у дослідженнях згаданих авторів, засвідчують важливий вплив Шорів на становлення та поширення франкізму та, відповідно, дозволяють виділити їхню лінію як окрему й у такому зрізі розглянути її.

Шори походили із Рогатина¹, що входив до регіону Поділля². Регіон відзначався свободою віросповідання, що створило важливі передумови свободи як сталої риси представників роду та спільноти. Для юдаїзму, зазначає П. Мачейко — автор роботи «Різноплемінна множина. Яків Франк та франкістський рух у 1755–1816», — Поділля було «бунтарською провінцією, де збиралися інакомислячі й відкрито і публічно практикували неортодоксальні вірування. Подоля була єдиним місцем у світі, де майже через сто років після смерті Шабатая Цві багато євреїв відкрито сповідували сабатіанство. Деякі рабини також належали до секти і залучали до сабатіанства цілі общини» [6]. Одним із таких впливових подільських рабинів³ був прадід Марії Шимановської Еліша Шор.

Що являло собою сабатіанство? Сабатіанство — це єретичний напрям юдаїзму, який зародився в Османській імперії та ґрунтувався на вірі у близький прихід Месії, що визволить єврейський народ [9, с. 56]. Першим Месією став єврейський містик Саббатай Цві⁴, який обіцяв забезпечити юдеям новий Єрусалим. Саббатай Цві зібрав багато прихильників, утім сам під тиском турецького султана прийняв іслам, що суттєво підірвало віру в його вчення. Багато його adeptів покаялися у відступництві, проте залишилися ті, котрі пояснювали невтілений план Цві хибним часом для приходу Месії.

Ф. Кандель у «Нарисах часів і подій з історії російських євреїв» пише: «Посилаючись на вказівки Талмуду, що “син Давида прийде в такий час, який буде або цілком розпусним або цілком невинним”, сабатіанці зробили висновки: якщо вже неможливо стати святими, станемо тоді грішниками» [5, с. 37]. Таке обґрунтування напрочуд важливе як для розуміння ексцентричної обрядовості, що практикувалася всередині секти, так і для мотивів подальшого переходу франкістів (колишніх сабатіанців) у католицизм.

Підпільні сабатіанські гуртки Поділля та Галичини розділилися на дві групи, зазначає Ф. Кандель: одні присвятили життя цілковитій аскезі — повсякчасним посту та молитві, інші дозволяли собі перелюб, крадіжки та неправдиві клятви [5, с. 37]. Утім, обидві групи діяли з єдиною метою — наблизити прихід Месії через абсолютизування власних безгрішності або гріховності, залежно від підходу.

¹ На час проживання сім'ї Воловських у Рогатині місто входило до складу Речі Посполитої. Після першого поділу Польщі у 1772 році перейшло до Австро-Угорщини.

² Поділля або «земля Подоля» за тогочасними гебрейськими джерелами включала в себе Подільське, Брацлавське та східні частини Руського воєводства [6].

³ Рабин, ребе, раввін — духовний лідер єврейської громади, керівник юдейської общини, її духовний наставник.

⁴ Саббатай Цві (1626–1676) — кабаліст, один із найвідоміших єврейських лжемесій; лідер масового руху XVII століття, що охопив багато єврейських общин та отримав назву сабатіанство, єретичний напрям юдаїзму.

Родина Шорів, очевидно, належала до групи із підходом, при якому прихід Месії наближає гріхопадіння, оскільки однією з перших прийняла вчення нового самопроголошеного Месії Якова Франка¹, при якому сповідувалася цілковита свобода від дійсних в іудаїзмі законів, першочергово законів Тори.

Слід зазначити, що поширення сабатіанства саме на Поділлі обумовлене історичними подіями. З 1672 року за Бучацьким мирним договором Поділля разом із Брацлавщиною перейшло від Речі Посполитої під владу Османської імперії і перебувало під управлінням турків 27 років — до 1699 року. За цей тривалий час євреї «землі Подолії»² встановили тісні контакти із турками, зокрема, із турецькими євреями-купцями, які поширювали вчення Шабтая Цві на місцевих ярмарках [6].

Перебування під турецьким управлінням також змінило систему самоврядування гебрейської спільноти. «Земля Подолія» була частиною Червоної Русі (Руського воєводства або Львівської землі), яка разом із Великою Польщею, Малою Польщею та Волинню, входила до Ва'аду чотирьох земель — головної організації єврейських общин Речі Посполитої. Центр землі Червоної Русі був у Львові — туди сплачували податки євреї Галичини та Поділля, там був місцевий суд. Утім, після повернення Поділля від турків до Речі Посполитої Ва'ад чотирьох земель не зміг відновити цілковитий контроль над регіоном. П. Мачейко констатує, що подільські євреї часто висловлювали незгоду із рішеннями ради або равина Руського воєводства, місцеві общини відмовлялися платити податок Львову, тож 1 червня 1713 року король Август II звелів утворити ще одну, п'яту землю із равіном у Сатанові.

Таким чином, вже на початку XVIII століття гебрейська спільнота Поділля, велику частку якої складала сабатіанці, набула автономії в межах єврейської системи самоврядування. Прадідусь Марії Шимановської Еліша Шор, як стверджує П. Мачейко та Ф. Кендель, був головою сабатіанського руху землі Подолії та старшим членом чи не найвпливовішої сабатіанської родини регіону, адже Шори також «були пов'язані шлюбними узами із всіма сабатіанцями в головних містах провінції» [6, с. 51], тож прихильність родини, яку здобув Яків Франк після приїзду до Рогатина, сприяла успішному поширенню нового вчення.

¹ Яків Франк (нар. Яків бен Єгуда Лейбович) (1726–1791) — народжений у селі Королівка Тернопільської області польсько-єврейський релігійний діяч. Організував секту, ідеї якої гостро конфліктували із поглядами ортодоксальних євреїв [7]. Повернення Франка на батьківщину, після тривалої відсутності (Яків зростав на території сучасної Румунії, тогочасної Туреччини) та початок його діяльності як проповідника із наближених до місця народження містечок виглядає продуманим, адже, можливо, таке прийняття ідей Франка на Поділлі базувалося на тому, що він сприймався як «свій».

² Земля Подолія — назва регіону Поділля, що вживається в історичних гебрейських джерелах; включала в себе Подільське, Брацлавське та східні частини Руського воєводства [6].

Яків Франк — найбільш ексцентричний єврейський релігійний лідер другої половини XVIII століття, зокрема, він проповідував повну сексуальну свободу між членами секти. Під час відомого антиномістичного обряду у Лянцкороні³, з якого почалося активне поширення франкізму на Поділлі, послідовники Франка у приватному будинку танцювали навколо оголеної жінки, котра, за однією з версій, заміняла їм Тору [12]. Цією жінкою була Хайя, донька Еліші Шора (прадідусь Марії Шимановської) та дружина Лейби — сина Саббата Цві.

Після згаданого обряду у Лянцкороні місцева громада провела слідство, у процесі якого виринуло багато подробиць щодо діяльності секти, зокрема, жінки зізналися, що злягалися із чужими чоловіками на очах у власних. З боку євреїв на франкістів почалися справжні гоніння: їх відлучили від общин у всіх місцевих синагогах, «домовласники виселяли їх, купці не хотіли вступати із ними у торгівні відносини, в синагоги їх не впускали, а на вулицях часто ображали і били» [5]. Тобто вже на той час стосунки між ортодоксальними євреями та франкістами набули гострого напруженого характеру.

Шлях до легалізації секти франкісти відшукали через зближення із вищим католицьким духовенством. Так, вони звернулися по захист до відомого подільського єпископа юдофоба Дембовського⁴. Єпископ ініціював диспут між талмудистами та франкістами, що відбувся 1757 року у Кам'янці-Подільському, на якому франкісти впродовж десяти днів доводили спорідненість їхніх релігійних переконань із католицькими. Яків Франк не був на ньому присутній, від франкістів виступали Еліша та Шломо Шори, а також Лейб Криса⁵. Після диспуту франкісти також опублікували маніфест із дев'яти пунктів «Звинувачення та відповіді», який містив наступні положення: «Талмуд сповнений богохульства і його слід відторгнути; Бог може прийняти вигляд людини та піддаватися різним пристрастям, окрім гріха; Єрусалим ніколи не буде відроджений, а Месія ніколи більше не прийде» [5].

Звідси випливає, що Шори — передові представники релігійної течії франкізму на Поділлі. Вони були не лише ревними вірянами, але й займалися адміністративними справами секти, теоретично обґрунтовували положення власної віри, відстоювали її на публічних диспутах.

Другий публічний диспут між талмудистами та франкістами відбувся 1759 року у Львові, й одразу після нього

³ Його опис розлого представлений у романі лауреатки Нобелівської премії Ольги Токарчук «Книги Якова», заснованому на вивченні історичних джерел та ґрунтовному аналізі різноманітних історико-культурних контекстів відповідного історичного періоду [11].

⁴ Миколай Дембовський (пол. Mikołaj Dembowski; близько 1680 — 17 листопада 1757) — польський шляхтич, придворний, римо-католицький релігійний діяч, кам'янецький єпископ.

⁵ Лейб Криса — кабаліст, сабатіанець, керівник об'єднання сабатіанських круп на Поділлі, за рік до появи Франка мав багато послідовників «крисистів», але після приходу Франка віддав йому першість, хоч час від часу сперечався за владу [6, с. 41].

близько 500 сектантів прийняли католицизм та стали називатися новонаверненими. Історія Еліші Шора закінчується поміж кам'янецьким та львівським диспутом — 1757–1759 роками. Версії його смерті відрізняються у різних джерелах. Після першого диспуту, на якому Еліші Шору вдалося відстояти позиції франкістів, також була прийнята постанова про публічне спалення Талмуду та визнання його шкідливою книгою, за що вболівали франкісти. Саме у період спалення Талмуду на площах подільських міст помирає протекціоніст франкістів єпископ Дембовський, тож франкісти залишаються сам на сам із люттю ортодоксальних євреїв. У виданні незалежного культурологічного часопису «І» «Гебрійський Львів» (вип. 51) подано такі відомості: «На франкістів обрушилася лють не тільки верхівки єврейського суспільства, але і простих євреїв. Під час сутичок з юрбою загинув Еліша Шор, один із найбільш активних діячів секти, що згодом пошанувався франкістами як святий» [2]. Іншу версію висувують автори статті про Рогатин М. Аміхай, Д. Стокфіш, Ш. Барі у 48 випуску «Гебрійського Львова»: «Коли Дембовські помирає, Франк втрачає патрона і переїжджає до Туреччини. Туди ж переїжджають і його послідовники, а з ними і Еліша Шор. Однак турки дізнаються від гебреїв про перверзії, які з ним пов'язані, переслідують і ув'язнюють Шора. 1757 року він помирає у турецькій в'язниці. Так закінчується його історія» [13].

До першої версії схиляється також дослідник історії російських євреїв Ф. Кандель: «І справді, правовірні євреї, розлючені гоніннями Талмуду, брутально напали на відступників. Один із них, Еліша Шор, вшанований франкістами як “святий”, був вбитий, багато втекли у турецьку Молдовію, але й там євреї їх переслідували» [5, с. 39]. Важливо, виходячи з обидвох версій, що Еліша Шор загинув за свої релігійні переконання. Якщо спиратися на версію про вбивство Еліші у процесі сутичок із ортодоксальними євреями, очевидно, що для решти членів родини Шорів зв'язок із талмудистами був втрачений остаточно.

Розірвання зв'язків із ортодоксальними євреями означає однією із головних цілей Якова Франка І. Єзерська, авторка статті «Релігійні конверсії у Львові наприкінці XVII — у XVIII століттях». І. Єзерська переконує, що у хрещенні Я. Франк вбачав для себе та своїх прибічників спосіб вибратися із зубожіння та ізоляції й стати частиною більш широкої, до того ж панівної, католицької спільноти¹.

У метриках Катедрального собору міста Львова, поданих у статті І. Єзерської, привертає увагу запис № 509 від 7 жовтня 1760 року: «Лукас Францішек, син “шляхетних” Францішека Воловського і Маріанни, законного подружжя. Хресні: “шляхетні” Павло Рудницький, Маріанна Мощинська» [4, с. 587]. Майже очевидно, що наведений запис фіксує акт хрещення батька Марії

Шимановської — Лукаса Францішека Воловського. На це вказує низка фактів, поданих у статті Анни Верницької (Anna Wiernicka) «The Wołowski of Waliców: area, people and artefacts»:

– після хрещення родина Шорів отримала прізвище Воловські, а Шломо Шор став Лукасом Францішеком Воловським;

– дружину Лукаса Францішека Воловського звали Маріанна (до шлюбу Лянцкоронська);

– у шлюбі Лукаса та Маріанни народилося шестеро дітей, третьою дитиною був Лукас Францішек Воловський, названий на честь батька [14, с. 204];

– у свідоцтві про смерть батька мисткині Лукаса Францішека Воловського вказано, що той народився 1759 року у Львові [14, с. 204];

Співставлення джерел, поданих у статтях І. Єзерської та А. Верницької — метрик Катедрального собору міста Львова та свідоцтва про смерть Ф. Воловського — дозволяє стверджувати, що родина Шорів (Воловських) разом із Я. Франком до 1759 року переїхала до Львова, де народився та 7 жовтня 1760 року був охрещений син, названий на честь батька — Лукас Францішек Воловський. Цей факт є важливим для цілісної реконструкції творчої біографії Марії Шимановської, адже заповнює прогалини у знанні генеалогії мисткині, дозволяє скласти цілісну картину міграції (переїздів) родини Шорів-Воловських та фіксує факт проживання родини (народження та хрещення батька мисткині) у Львові.

Важливо, що у наведених І. Єзерською метриках Катедрального собору біля імен окремих франкістів наближених до Якова Франка — загалом 15 людей із 500 новонавернених, — стоїть епітет «generosus» або «nobilis», який застосовувався у тогочасних документах для означення шляхтичів. Дослідниця зазначає, що кожен із 15 привілейованих франкістів прийняв хрещення раніше і з'являється у списку новонавернених у зв'язку з хрещенням власних дітей [4, с. 555].

До почесного переліку франкістів-шляхтичів входить подружжя Францішека та Маріанни Воловських. З огляду на важливу роль родини Шорів для становлення секти їхня належність до вузького кола франкістської еліти не викликає подиву. Проте адаптація франкістів при хрещенні не мала жодної правової сили на державному рівні, підкреслює І. Єзерська, адже до шляхетного стану приймав людину винятково сейм [4, с. 555].

Присвоєння родині Воловських епітету «nobilis» переконливо свідчить на користь того, що одним із важливих поштовхів до прийняття ними католицизму, окрім релігійно-світоглядних переконань, була практична можливість асимілюватися та підвищити свій соціальний статус. Ба більше, Воловські хотіли належати до найвищих верств католицького суспільства і застосовували для цього всі методи.

Це припущення підтверджує подальша історія родини Воловських, яку дослідив у статті «La Famille Wołowski, ses origines, son histoire» Адам Гальковський (Adam Gałkowski). Гальковський зауважує, що вже у перші роки

¹ Попри свободу, яку отримали франкісти після хрещення, привілеї належали католикам — титульний релігійний ідентичності Речі Посполитої.

існування Варшавського університету¹ серед студентів закладу налічується 21 із прізвиськом Воловські [12, с. 220]. І хоча родина Воловських була численною², й на сьогодні складно визначити ступінь спорідненості згаданих студентів із Елішею Шором, очевидно, що Воловські активно користувалися новими можливостями, які відкривалися їм як католикам.

Із одинадцяти дітей Францішека та Барбари Воловських (батьків Шимановської), підкреслює Гальковський, окрім Марії Шимановської, варто згадати її братів, Яна Ігнація та Теодора: «Перший був капітаном польської армії та брав участь в наполеонівських кампаніях 1809 та 1812 років. Він також володів графством Грубешів³ та отримав почесний орден Воєнної доблесті. Другий брат був радником та цензором у Комітеті іноземної цензури Королівства Польща. Обидва були обласажені у 1839 році» [12, с. 220]. Інший брат мисткині Францішек Воловський працював юристом, і, ймовірно, був випускником юридичного факультету Варшавського університету. Доля решти дітей Францішека та Барбари залишається невивченою. Утім, достеменно відомо, що Казимира та Станіслав супроводжували на той час розлучену Мариню у великому гастрольному турне Європою, де брат виступав її особистим імпресаріо, тож володів необхідними навичками комунікації та підрахунків.

Таким чином, після хрещення Воловські отримали рівні із католиками права та можливості, якими активно користувалися — навчалися в університеті, займали високі державні посади, вели успішний бізнес⁴. Окремі члени молодшого покоління Воловських своїми заслугами перед державою здобули таке бажане для їхніх пращурів офіційне шляхетство та сімейний герб.

Завзяття, із яким охрещені франкісти йшли до успіху, непокоїло та часом обурювало католиків. Ф. Кендель наводить скаргу депутатів, яку вони висунули у 1764 році на коронаційному сеймі: «По всій Польщі розмножилася порода неофітів (новонавернених), які з природженою спритністю та жадністю до шляхетських переваг добиваються державних посад та придбання сільських угідь у збиток родовитій шляхті» [5, с. 40]. Сейм навіть

¹ Варшавський університет був заснований як Королівський університет Варшави 19 листопада 1816 року указом російського імператора Олександра I та проіснував до Листопадового постання 1830 року. Заняття проводилися на п'яти факультетах — права, медицини, філософії, теології, природничих наук і образотворчого мистецтва.

² Лише у метриках Катедрального собору Львова за 1759–1761 роки, поряд із Францішеком Лукасом Воловським-молодшим хрестяться Францішек Йозеф, Міхал, чотири Маріанни, Маргарита Казимира, Фелікс, Розалія, Іоанн Канті [4].

³ Грубешів (пол. Grubieszów) — місто у східній Польщі, розташоване на річці Гучва, за 5 км від кордону з Україною [3].

⁴ У Варшавському путівнику 1826 року, зазначає А. Гальковський, було шість пивоварів із прізвиськом Воловські, але найбільш популярна пивоварня належала Францішеку та Бабарі Воловським [12, с. 220].

прийняв певні обмеження на покупку землі та державні посади для франкістів, утім, під тиском церкви їх зняли, щоб якомога більше людей заохотити до переходу в католицизм. Таку позицію обумовлювала, серед іншого, і глибока політична криза Речі Посполитої, яка була виснажена постійними конфліктами, зокрема й релігійного спрямування, тому мала дбати про навернення у католицизм, задля стримування релігійних амбіцій інших конфесій.

Тож у першій третині XIX століття, наголошує Миколай Глінський, франкісти, які осіли у Варшаві, вже здобули стабільне фінансове положення. Вони також займалися підприємництвом, володіли фабриками, вступали до ложі масонів, поповнювали спільноту варшавської інтелігенції, впливали на політичне життя Речі Посполитої у Польщі [13]. Частина франкістів ідентифікувала себе польськими патріотами, беручи участь у національних повстаннях. Так, рідні брати Марії Шимановської Ян Ігнацій та Теодор працювали на польську державу та армію. Дружина брата-юриста Францішека — Текла Воловська написала історію Польщі «*Historia Polska*» (!), Марія Шимановська долучилася до створення музики для польської патріотичної збірки Юліана Немцевіча «*Śpiewy historyczne*». Тобто родина Воловських, поряд із іншими варшавськими франкістами, зробила значний внесок до культурного розвитку Польщі.

Утім, автохтонні польські католики багато десятиліть поспіль після самого акту хрещення піддавали сумніву щирість намірів неофітів під час прийняття ними католицизму. Згадана вище успішність та високі доходи франкістів призвели до формування міфу про Іудеополонію. Вперше він з'являється у творі Зігмунда Красінського «*Небожественна комедія*» і його суть полягає у тому, що Польщею таємно керують євреї. Віра у цей міф зберігається до наших днів, пише М. Глінський [13].

Другою причиною сумнівів у нещирості стала закритість франкістської спільноти. У перший рік після хрещення франкістів, пише Ф. Кендель, за головою секти Яковом Франком пильно слідкували, читали його листи до дружини і виявили, що містик оточений неналежною шанною, спонукає прибічників залишатися вірними уставу секти та допускає багатоженство. Відтак, у 1760 році Франка арештували, допитали та ув'язнили у фортеці при монастирі міста Ченстохова «за створення секти та приписування собі божественного походження» [5, с. 39].

За настановами Якова Франка, новонавернені лише формально змінили віру, але при цьому залишили свою внутрішню обрядовість, слідували «*Зогару*», одружувалися винятково із членами спільноти, щоб уникнути асиміляції.

Факт одруження Маріани-Агати Воловської із членом іншої впливової франкістської родини Теофілем Юзефом Шимановським підтверджує дотримання цих настанов навіть через 20 років після смерті самого Франка⁵. Важливо

⁵ Яків Франк помер 1791 року у статусі збіднілого графа в австрійському містечку Офенбах. Марія-Агата Воловська взяла шлюб із Теофілем Шимановським 1810 року.

зазначити, що Теофіл Юзеф доводився двоюрідним братом Марії Агати — батько мисткині Францішек та мати Теофіла Агата були рідними братом та сестрою. Подібно до Марині, її рідний брат Францішек взяв собі за дружину двоюрідну сестру Теклу Воловську — вона була донькою Луї — рідного брата батька мисткині. Звідси випливає, що впродовж кількох десятиліть після хрещення Воловські зберігали звичний життєвий лад секти, що не вбачав суперечності у зв'язку між близькими родичами та, ймовірно, і надалі проповідував повну сексуальну свободу між членами секти.

Нарешті, недовіра католиків до франкістів виникла на підставі співпраці останніх із росіянами. Після ув'язнення Якова Франка у Ченстохові, у 1760-х роках, коли Російська імперія все більше перехоплювала контроль над Річчю Посполитою, представники Я. Франка відвідали центри російського православ'я у Смоленську та Москві із пропозицією переходу десятків тисяч євреїв у православ'я в обмін на свободу свого наставника [2]. Наявні джерела свідчать, що поїздка не мала успіху і довірених осіб Я. Франка вислали з Росії. Утім, під час Першого поділу Польщі у 1772 році російські війська увійшли до Ченстохова і франкістського Месію було визволено із в'язниці за особистим наказом головнокомандувача. Звідси з'явилася не підтверджена офіційними документами думка, що франкісти вели агентурну роботу для російської армії [2].

Нині навколо франкістсько-російських відносин більше питань, аніж відповідей. Ця тема заслуговує спеціального дослідження. Утім, із сукупності наведених фактів випливає, що новонавернені по-різному проявляли себе у польському суспільстві. Частина із них брала активну участь у польських національно-визвольних рухах, частина співпрацювала із владою Російської імперії.

Привертає увагу показове завершення згадуваного роману Ольги Токарчук «Книги Якова», який базується на актуальних дослідженнях біографії Якова Франка та історії руху франкізму, де Марія Шимановська з'являється у ролі рятівниці таємниць франкістської спільноти. Річ у тім, що в 1820-х роках Юліан Брінкен

розпочав написання книги «Секта іудеїв-согаристів у Польщі та Західній Європі. Йосиф Франк. Його вчення та послідовники» на замовлення рідного брата мисткині Яна Кантія Воловського¹. Як зазначає у романі сам автор, у 1825 році робота над книгою зупинилася на прохання талановитої піаністки пані Шимановської. Мотиви композиторки достеменно невідомі, але можна припустити, що публікація книги, на думку Марині, могла завдати репутаційних збитків особисто їй, родині Воловських або ж усім членам секти.

Висновки. Незважаючи на те, що в опрацьованих дослідниками творчої біографії Марії Шимановської джерелах (листах, мемуарах її близького кола спілкування тощо) відсутні відомості про специфіку духовного життя та релігійні погляди мисткині, ці складові були вагомими, адже родина Марині брала активну участь у формуванні нової релігійної течії, стояла біля витоків франкізму, повсякчас долучалася до формування його догм. Більше того, частина представників родини вважалася божествами для сектантської спільноти: Хайя Шор — втіленням Хшіни (Діви), Еліша Шор — одним із апостолів, святим, що формувало певний статус, передбачало відповідальність щодо збереження, дотримання та наслідування настанов франкізму.

Аналіз національної, політичної та релігійної ідентичностей мисткині неможливий без вивчення та урахування історії родини Воловських й історії руху франкізму. Заглиблення у специфіку франкістського світогляду, розуміння важливої ролі родини Воловських й персонально М. Шимановської в історії секти стирає суперечності у розумінні життєвих та кар'єрних рішень композиторки та дозволяє трактувати позицію Марії Шимановської в історичному контексті складних польсько-українсько-російсько-єврейських стосунків як позицію представниці вузької спільноти франкістів, яка насамперед захищала інтереси цієї групи.

Подальші дослідження дозволять виявити нові факти, що незалежно від підтвердження чи спростування суттєво розширять можливості розуміння творчої біографії однієї із найдивовижніших романтичних мисткинь.

¹ Ян Кантія Воловський як адвокат виграв судовий процес для клієнта Олександра Броніковського (псевдонім — Юліан Брінкен), письменника. Коли виявилось, що клієнт не має грошей, щоб оплатити процес, пише О. Токарчук, Ян Кантія попросив про гонорар у вигляді роману [11, с. 936].

Література

1. Белза И. Царица звуков. Жизнь и творчество Марии Шимановской. Москва: Музыка, 1989. 185 с.
2. Видатні особистості гебрійського Львова. Гебрійський Львів. 2008. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/osobystosti.htm> (дата звернення: 05.02.2022).
3. Грицак Я. Подолати минуле. Глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.
4. Єзерська І. Релігійні конверсії у Львові наприкінці XVII — у XVIII століттях (на матеріалах метрик хрещень Катедрального костелу) // Вісник Львівського університету. 2010. № 45. С. 551–588.
5. Кандель Ф. С. Очерки времен и событий из истории российских евреев. Том 1 // Ассоциация Тарбут. 1988. URL: <https://unotices.com/books-u/148574/1> (дата обращения: 04.02.2022).
6. Мачейко П. Разноплеменное множество. Яаков Франк и франкистское движение в 1755–1816. Єрусалим: Гешарим, 2015. 500 с.
7. Пушкінський сайт Володимира Орлова і Заряни Лугової URL: <https://pouchkin.com/pouchkin-events/27-fevralya-v-etot-den/>
8. Рибак О. Становлення і розвиток вчення хасидизму в Україні // Українське релігієзнавство. 2000. № 15. С. 43–50.
9. Рогатин // Гебрійський усе-світ Галичини. 2007. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/rohatyn.htm>.
10. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.
11. Токарчук О. Книги Якова. Київ: Темпора, 2020. 960 с.
12. Galkowski A. La Famille Wolowski, ses origines, son histoire // Annual Journal of the PAS Research Centre in Paris. 2012. P. 217–227.
13. Gliński M. Франк, франкизм и спор о парадигме польской культуры URL: <https://culture.pl/ru/article/frank-frankizm-i-spor-o-paradigme-polskoy-kultury> (дата обращения: 07.02.2022).
14. Wiernicka A. The Wolowski of Waliców: area, people and artefacts // Annales. 2020. № 21. С. 203–210.

References

1. Belza, I. (1989). *Tsaritsa zvukov. Zhizn i tvorchestvo Marii Shimanovskoy* [The queen of sounds. Life and creative legacy of Maria Szymanowska]. Moscow: Muzyka.
2. *Vydatni osobystosti hebreiskoho Lvova. Hebreiskiy Lviv* (2008). [Notable figures of Jewish Lviv]. <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/osobystosti.htm>.
3. Hrytsak, Ya. (2021). *Podolaty mynule. Hlobalna istoriia Ukrainy* [Overcoming the past. The global history of Ukraine]. Kyiv: Portal.
4. Yezerska, I. (2010). *Relihiini konversii u Lvovi naprykintsi XVII — u XVIII stolittikh (na materialakh metryk khreshchen Katedralnoho kostelu)* [Religious conversions in Lviv in the late 17th and early 18th centuries (based on the parish registers in the Cathedral church)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 45, 551–588.
5. Kandel, F. (1988). *Ocherki vremen i sobyitiy iz istorii rossyiskih evreev* [Essays of times and events. From the History of the Russian Jews (till the 2nd half of the 18th century)]. Vol. 1 Jerusalem: Assotsiatsiya Tarbut. <https://unotices.com/books-u/148574/1>.
6. Macheiko, P. (2015). *Raznoplemennoe mnozhestvo. Yaakov Frank i frankistskoe dvizhenie v 1755–1816* [A multitribal unity. Jacob Frank and frankism in 1755–1816]. Jerusalem: Gesharim.
7. *27 fevralia. 1928 god* (n.d.). [February 27, 1828]. *Pushkinskiy sayt Vladimira Orlova i Zaryani Lugovoy*. <https://pouchkin.com/pouchkin-events/27-fevralya-v-etot-den/>
8. Rybak, O. (2000). *Stanovlennia i rozvytok vchennia khasydyzmu v Ukraini* [Emergence and development of Hasidism in Ukraine]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 15, 43–50.
9. Rohatyn. (2007). *Hebreickiy use-svit Halychyny* [Jewish universe of Galicia]. <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/rohatyn.htm>.
10. Smith, A. (1994). *Natsionalna identychnist* [National identity]. Kyiv: Osnovy.
11. Tokarchuk, O. (2020). *Knyhy Yakova* [The book of Jacob]. Kyiv: Tempora.
12. Galkowski, A. (2012) *La Famille Wolowski, ses origines, son histoire*, *Annual Journal of the PAS Research Centre in Paris*, 217–227.
13. Gliński, M. (2017, November 6). *Frank, frankizm i spor o paradigme polskoy kultury* [Frank, frankism, and an argument about the paradigm of Polish culture]. Culture.pl. <https://culture.pl/ru/article/frank-frankizm-i-spor-o-paradigme-polskoy-kultury>
14. Wiernicka, A. (2020). *The Wolowski of Waliców: area, people and artefacts*. *Annales*, 21, 203–210.

Yanyshyn M.

Maria Szymanowska and Shor: Genealogical Characteristics as a Source of Holistic Reconstruction of the Artist's Creative Biography

Abstract. The paper considers the genealogical aspect of the creative biography of the Polish pianist and composer Maria Szymanowska. Through the reference to the history of the Shore's family, the preconditions for the formation of the artist's worldview, the degree of heredity of her worldview and identity dimensions of the artist were analyzed. The study and comparison of Polish, Ukrainian and Jewish sources (P. Macheyko, I. Yezerska, A. Vernitska, and others) allowed to separate the line of family history of the Shores from the history of the Frankism movement and combine it with the creative biography of the artist. The important role of the Shores in the formation and spread of Frankism and family authority among the members of the sect provided responsibility for maintaining, adhering to, and following the instructions of Frankism that had a direct impact on the life and career decisions of Maria Szymanowska.

Keywords: genealogy of Maria Szymanowska, Frankism, history of the Shore's family, identity dimensions.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2022